Förgångskontrakt (några exempel från Hökmark)

När jag som barn hörde de äldre prata om att ”för gammalt hadd dem fargangen” så fick jag för mig att det hade någonting med får att göra men så småningom började jag väl förstå att det handlade om den tidens pensionssystem.

När bonden och hans hustru på ålderns höst drog sig tillbaka och avyttrade hemmanet bestod vanligtvis köpeskillingen inte enbart av pengar utan även av ett beting; att köparen skulle ta hand om de tidigare ägarna till döddagar, vilket ibland beskrevs i ett förgångskontrakt.

Nedan följer en avskrift av en köpehandling som lämnats till häradsrätten för registrering och lagfart.

Till vår Son Jonas Andersson uplåta och försälja vi Anders Ramstedt och hustru Catharina Maria Persdotter af fri vilja och efter moget betänkande vårt aflinge*) Skattehemman Ett Åttondedels │1/8│ Mantal Nº 2 Hökmark med allt hvad dertill hörer i hus och ägor, qvarn samt andre förmoner, att såsom detsamma för ögonen befinnes, tillträdas när vi finna för godt afstå wärdskapet; emot en härföre öfverenskommen och betingad köpeskilling stor Sjuhundrade │700│ Riksdaler Riksgäld, som betalas vid tillträdet, deräst ej annorlunda belefvas; hvarförutan köparen skall efter tillträdet iakttaga följande förbindelser och villkor neml^{n}

1º Att som såsom förgånga och omsörjning under vår återstående lifstid bistå oss

Boningsrum i förstugu-kammaren, som af hemmansegaren underhålles och förses med nödig torr, huggen ved, deräst han ej heldre vill åt oss upföra serskildt lika beqvämt boningshus, som äfven bör innehålla vistrum för våra saker, och hvilket boningshus likaledes förses med nödig värme, fritt tillträde i öfriga gården, såsom Bagare och Badstufva när så erfordras och ved till torka samt bakning, jemte qvarn till malning för vårt behof.

Föda med Fyra Tunnor Korn och en half Tunna Råg, välrensad spannmål efter Årsväxten, hälften Michaeli och andra hälften Ersmässotiden hvarje år. 2^{ne} gamla Får att klippa till lång och korrt ull samt slagta hvarje höst, 1/2 .... salt och torrt fläsk, ¼ Tunna salt strömming, 1/8^{dels} Tunna Salt och Potatois efter behof för våra personer årligen, då sådane får af hemmanet, samt En och en half kanna oskummad mjölk dagligen hälften morgon och afton utom för October, November och December Månader, då blott en kanna till oss dagligen utgår.

Kläder: med sex alnar tofvat grått wallman och en halfylle Qvinnsklädning annat hwart år, en bomullshalsduk, ett par Manns och ett par Qvinnsskor, färdiga till bruk samt 20 alnar, hälften finare och hälften gröfre lärft årligen.

Skötsel vid förefallande sjukdom och ålderdomsbräcklighet ett ömt bemötande i öfrigt, hjelp vid torkning, mäld och bakning när sådant påkallar af behof, skjuts till kyrka och andre nödige resor sex gånger om året;

Två rullar god långtobak och ett skålpund Caffe vid hvarje af årets 3 Marknader, samt efter vår död en anständig och efter Ortens bruk lämpad likbegängelse äfvensom

*) Avling - som jag själv förvärvat

2do Att föda, kläda och Christeligen uppfostra våra underåriga Barn Nils Olof, Albertina och Anna Gustafva tills de sig sjelfva nära kunna; hvaremot köparen eller hemmansinnehafvaren må hålla dem i sitt arbete, lämpadt efter deras förmåga.

Skolande, när endera af oss med döden afgår, hälften af födoråden, äfvensom de för den aflidne bestämde klädespersedlar samt Tobak för Mannen och Caffe för Quinnan försvinna.

Emot berörde köpeskilling och öfriga förbindelser tillegnar Köparen berörde 1/8dels Mantal till full ägo och fri disposition, att derå wederbörlig Tingsskötning söka; hvilket med våra namn och bomärken i Vittnes närvaro bekräftas i Lövånger den 18de Maji 1849

Anders Ramstedt /bomärke/ Catharina Maria Persdotter /bomärke/ i Hökmark

Härmed förklarar jag mig nöjd och förbinder mig till obrottsligt uppfyllande af de utaf mine käre föräldrar ofan bestämde villkor, set supra.

Jonas Andersson i Hökmark, köpare

På en gång närvarande vittnen: C E Noring, Isac Burman

Kommentar

Sådana här förgångskontrakt var nästan alla lika till sin utformning. Vad beträffar boningsrum för pensionärerna utgjordes det nästan alltid av ”förstugukammaren”, det rum som i en normal Västerbottensgård låg vägg i vägg med farstun, med ingång från köket.

Beträffande ”föda” skiljer sig det här kontraktet från de flesta andra genom att det normala var skrivningen att säljaren skulle ha ”god och försvarlig föda vid hemmansägarens bord”. I sådana fall ingick det vanligtvis dessutom att man skulle en viss mängd korn, råg,smör och mjölk.

Storleken på betinget var naturligtvis anpassat till gårdens storlek. T ex kan man i ett kontrakt från 1866 i Hökmark 6 (Åbergs), som var det största hemmanet i byn, se att bostaden bestod av en egen stuga, en egen bod och dessutom tillgång till gårdens alla hus. Till kläder ”8 alnar finare och 12 alnar grövre lärft, 4 stora får att klippa och 2ne par skor ett mans och ett quins samt hvart annat år 10 alnar tofvat wallman och en halfylleklädning”. Till föda skulle man ha 2 kannor sötmjölk om dagen och årligen 5 tunnor korn och 1 tunna råg, 4 får att slagta, 1 Lispund (8,5 kg) fläsk, 1 Lispund nötkött, vilka varor skulle var torkade och saltade, samt 1 Lispund god och salt sik. Dessutom skulle man ha ett eget hampland och ett eget potatisland vilket skulle gödlas av hemmansägaren.

Gamle soldaten Erik Pamp, som innehade torpet Blöderbacken, och hans hustru skrev ett kontrakt med sin dotter Ulrika 1847. Deras förmåner var av naturliga orsaker inte så stora. De skulle äta vid dotterns bord men dessutom per år ha en ½ tunna korn, 6 marker (1 mark ≈ 200 g) smör och 1 får att klippa och slakta. De gamla begärde tydligen inte skjuts till kyrkan då det väl inte fanns någon häst på torpet.

Dessa förgångskontrakt kunde nog ibland bli källor till tvister mellan föregångaren och hemmansägaren. Detta trots att det ofta rörde sig om föräldrar och son. T ex har Egon Granlund berättat att hans morfarsfar, Zacharias Lundgren, sålde större delen av sitt hemman (med gårdshusen) till Nils Hedlund mest för att slippa förgången för sin far Erik Lundgren (n’Pamp-Erik).

FARGANGA

Text: Meta Andreasson, Mel: Stadsbudsvisan

Farganga, seg vå var nu he?
Ja he kan liknes ve, pangsjon å ATP.
Farganga skull man ordna ve
da man skull dell a sätt ifra sä.
Farganga, att i lugn å ro
fa hava nagerst bo, å släppa sliit å gno
Farganqa rejält dell man to
se eingen nö man dro oppa´ sä.

Man skull ha värmen å ljuse,
man skull ha kötte fra fuse
å korne, pärern å snuse
å tunnern oppa hemlighuse.
Man skull ha mjalka om mörna
man skull ha ägga fra höna
man skull ha skjussn pa böna
å för sin möda hava löna.

Farganga hadd dem förr i tin,
en farkrapp å e swin,
en kann a brännevin.
Kangskorn, en lakansväv se fin
å vämmarne dell karaklea.
Farganga var en satch ye uIl
å han skull vara full
för goa värmens skull.
Väglag se eint man fåll omkull
å slo sä oppa gammelknea.

N’kornmjölssatch all ara
som uti palt’n skull vara
å kornjölsqröt´n den rara
förutan kond man säg eint klara.
He skull va ostn å smöre,
men rnatt betala man före’
nä faktist einte ett öre!
He var I tider som ha vöre.